

ACC. N:R M. 16169:1-28.

Landskap: Småland Upptecknare: G. A. Hartman, Emmaboda
Härad: T. Möre Berättare: " " "
Socken: Vissefjärda Berättarens yrke: folkskollärare
Uppteckningsår: 1963 Född år 1888 i Vissefjärda

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Räfsor och räfsning. s. 1-28.

Lu F 130

21/2-63

RÄFSOR OCH RÄFSNING(LUF 120).
=====

Suf 120

I min hembygd, västra delen av Vissefjärda socken, det s.k. Kåraböket, som ända fram till 1889 hörde till Konga härad samt Kronobergs län men till Vissefjärda socken och därpå till S.Möre i Kalmar län, var så långt jag minns tillbaka en del sysslor utomhus speciellt manliga, andra lika speciellt kvinnliga. Men detta hindrade inte att kvinnorna utförde karlgöra och män kvinnfolkssysslor. Man kunde således få se fruntimmer både slagtröska och slå, sköta lie vid sädesskörden samt plöja osv. Men det var endast i nödfall sådant byte av sysslorna skedde. Och både kvinnor och män, särskilt de sistnämnda, tyckte det var retfullt att sköta det andra könets arbeten, det gick liksom deras manliga ära för nära. Men var det av nöden, så måste man bita i det sura äpplet. Det sista som en karl ville nedlåta sej till var att sätta sej och mjölka korna: dels hade han inte konsten inne, dels var det försmädligt, varför han i 99 fall av hundra lejde sej ett kvinnfolk till detta jobb.

Handgjorda räfsor helt av trä användes fortfarande i denna bygd,
1.

och konstruktion, utseende och träslag är densamm^a som det var för mer än en mansålder sedan. Men det har framkommit nya modeller på senare år vid sidan om de gamla och traditionella, mest använda då i trädgårdar till att räfsa löv med, t.ex. ståltrådsräfsor samt räfsor med huvud av plast.

BENÄMNING.

Här i vår trakt har vi bara ett namn på omskrivna redskap: RÄFSA. Men på en del andra orter säger man "kratta" samt "kratta gångarna", medan här uttrycken är "räfsa" och "räfsa gångarna". Med kratta menar vi ett redskap, som användes att mylla ner säd med på svedjelanden eller på mossar och åkrar, vilket redskap bestod av en mindre gran, vars grenar vid storändan var ^{kanad} cirka 10 cm långa (7-8 stycken).

Vår gamla hederliga räfsa bestod och består fortfarande av dessa delar: ett skaft, ett huvud, som vi kallar käl, eventuellt en båge nertill samt förstås pinnar. Jag har ännu kvar en räfsa, som inköptes för cirka 25 år sedan av min "fasterman" C.G. Johansson i Stångsmåla, oftast benämnd "Calle på Målen". Han var ursprungligen bonde men blev utfattig 2.

och måste slå sej på möbelsnickeri och annat träarbete, som han lärt sej i sin ungdom. Bl. a. gjorde han på äldre dagar räfsor, som han sedan gick omkring i byarna och sålde. En annan bra räfsmakare var före honom f. soldaten Sjö, även han bosatt i Stångsmåla, en by i Kåraböket. Han tillverkade också praktiga lie-orv bland annat. Många av småbönderna var så händiga, att de gjorde allt i redskap av trä själva, då också naturligtvis räfsorna. Och om man ville köpa en räfsa, så kunde detta ske också i närmaste handelsbod, där räfsmakarna sålde i par till handlaren.

Vi hade bara två slag av räfsor, nämligen med skaft av ale eller en enklare med granskaft. När man räfsade kunde man benämna arbetet efter vad man avsåg med detsamma, t. ex. vid slätter "räfsa brea", "riva ihop" bredorna vid inkörsel, vända höet vid torkningen, "räfsa rent" vid inkörsel av bredorna eller "kuarna" (höstackarna), stråa eller räfsa stubb efter sädesskörden samt räfsa rent efter det travarna eller karkarna lagts på lasset. När man "rev ihop" kunde man ibland ta till änden på skaftet om det var fråga om större högar av hö. På våarna sågs kvinnorna ute i ängarna räfsa ihop "ualöven" (de visnade löven) samt kvistarna samt lägga allt i högar vid något träd. Det kallades ~~arr~~ risa 3.

eller rishämta, det senare tyckte fruntimren bäst om, ty "risa" betydde också något annat, nämligen när korna ville till tjuren. Att fruntimmer risade ville dessa inte att det skulle heta utan de sa hellre rishämta. Och benämningen på en kvinna, antingen ung eller gammal, var alltid "räfskärning".

KONSTRUKTION.

Till de finaste räfsorna använde man till skaftet alltid kvistfritt al. Nedre delen av skaftet var ungefär fyrkantigt till en längd av cirka 25 cm., sedan rundat samt avsmalnande mot den fria änden. Mycket slätputsat och fint skulle alltid skaftet till en "alskaftaräfsa" vara, för att inte räfskärningen skulle få "spetor" (stickor) i handen eller blåsor. "Granskaftaräfsan" var av anklare och billigare sort: som namnet antyder bestod skaftet av en smärt och rak granstam av lämplig grovlek, och de tjockaste delen av skaftet satt fast i räfshuvudet, kälet. Det var synnerligen stabila don dessa räfsor, ty medan alskaften lätt kunde brytas av, så var risken minimal, när det gällde en räfsa med granskaft. Men skaftet på sistnämnda var däremot inte så välputsat och fint, så att av ett sådant blev det ofta stickor i händerna och dito blåsor lättare.

Skaftet till denna räfsa var kluvet med såg samt delarna utbända, så det blev ett avstånd av cirka 15 cm mellan dem i ytterändarna. Dessa avpassades till tappar, som passade in i stämde rektangulära hål i kälet, som var av ask samt något tjockare och robustare än det på alskafträfsan. På undersidan av kälet till granskafträfsan kilades klykändarna i kälet eller/och säkrades även med en kardnubb underifrån. Kilarna måste alltid slås i på sådant sätt, att inte kälet spräcktes. Huruvida man nyttjade självvuxna klykor till räfskaft tidigare än jag minns, har jag inte hört talas om, men det kan vara möjligt. I så fall torde det ha varit fråga om björk till virke. Däremot hade man allmänt på logen förr tjugor av någon ungbjörktopp med en treklyka, kanske fyra, som sålunda blev "tjyvans" horn. Man hade en sådan tjuga att rista opp halmen på logen med efter man slutat en "tjyng", d.v.s. färdigtröskat en trave. Även vid tröskning med hand- eller vandringsdrivet tröskverk ristades halm med en sådan självvuxen och hemmagjord tjuga. En räfsa med självvuxen klyka skulle inte ha sett vidare snygg ut eller ha blivit slitstark.

Skaftet på en alskaftrad räfsa var nertill mot kälet (huvudet) försett med en rektangulär tapp, som svarade mot ett i kälet stämt hål, som

5.

motsvarade tappens form och storlek. Mittför detta tapphål var kålet ungefär 3-4 cm brett för att skaftet skulle få gott fäste och räfsan få stabilitet och styrka. På undersidan av kålet fästes skafttappen med ett par nubbar och/eller ett par små fina kilar. Kälen till bägge angivna slag av räfsor var måttligt svängda samt vinkelrätt fogade till ~~skf~~-skaften.

Alskaftträfsan var mera smäcker och av lättare virke samt snyggare utförande, varför den kan betecknas som ett redskap för kvinnorna och användes av dem vid all slags räfsning, medan granskaftade räfsan mera kan betecknas som en maskulin grej, tyngre och mera anlagd på att vara stark än vacker och avsedd för tyngre räfsning och hanterad av starka och oömma nävar. Varje fruntimmer brukade ha sin särskilda fina räfsa, skulle barnen eller karlar hjälpa till med räfsning av något slag, så hade man alltid några granskaftträfsor att lämna ut till dem, t.ex. vid hövändning och hoprivning av bredorna vid inkörseln, att räfsa upp strå med vid inkörning av höstackar samt där krakar och travar stått, när man bärgade in säden.

På den alskaftträfsa, som finns i min ägo och som jag tidigare talat
6.

om,är dimensionerna följande:skaftets längd 190 cm,kälets längd,oavsett böjningen,53 cm.,ytersvängens längd c:a 60 cm och pinnantalet 16 st. På alla räfsor,som jag sett eller använt,var skaftet vinkelrätt mot kälet,likaså pinnarna men från andra sidan.

Räfspinnarna var gjorda av aske,liksom kälen,ett segt och starkt material,så att pinnarna skulle hålla för påfrestningarna samt inte så lätt brytas av.Pinnlängden var c:a 8-9 cm,av vilken längd c:a $1\frac{1}{2}$ a 2 cm. satt i kälet,alltså den reella pinnlängden omkring 7 cm(fria delen).
Hos oss skar vi alltid till räfspinnarna med kniv,och det var ~~inte~~ ^{inte} så noga med utseendet bara de blev något så när snygga och - det viktigaste - funktionsdugliga och starka.Hålen för pinnarna var raka,och man skar till pinnarna i den övre änden jämntjocka och lagom för hålen i kälet.Den fria delen av pinnen var tjockast upp mot kälet samt smalnade av något mot änden samt vässtes en aning.Delen av pinnen i kälhålet kunde antingen passa precis,så att den var jämsmed övre kälytan,eller också sticka opp ovanför denna yta med en millimeter eller så.Sen kunde man kila var pinne så att kilspringan var vinkelrätt mot kälsidan,detta därför att kälet inte skulle spricka.Man kunde även i sistnämnda fall 7.

med eller utan föregående kilning med hammare kvadda till pinnänden med hammarnäbben, och på det sättet kunde inte pinnen ramla ur sitt hål om räfsan gistnade. Bröts en sådan "säkrad" pinne av, måste den del som fanns i hålet i kälet, slås ur från undersidan. I annat fall togs pinn- delen alltid bort ur kälet på rakt motsatt vis. Till detta jobb hade man antingen en därtill avsedd järnpryl eller en dito av av något hårt träslag. Bröts en pinne av, sattes ny dit: räfserskan hade några pinnar i reserv med sej i kjortelsäcken, den avbrutna delen togs flinkrt bort och den nya pinnen slogs i med en sten i st. f. hammare. Detta skedde mest, då man var och räfsade långt ifrån gården, annars lagades räfsan kvickt av något manfolk där hemma. Pinnar hade man försett sej med genom att om vinterkvällarna vid brasan i boningsrummet tälja stora mängder, vilka sen kom väl till pass i slåtern och sädesskörden. Järn- eller stål- pinnar till en räfsa av ovan angivna slag förekom aldrig, mej veterligt, för sådana hade ju kostat pengar att köpa, och smålandsbonden var rädd att lägga ut pengar i onödan, när det fanns möjlighet att undvika detta. Var räfsan av trä, skulle också pinnarna vara av samma material. Däremot fanns ju räfsor för andra ändamål än i skördearbetet, s. k. järnräfsor, 8.

helt i gjutjärn eller formade och uthuggna av tjock plåt av mjukjärn. Dessa räfsor hade man vid t.ex. potatissättningen att hölja med i fårorna, vid grusning i trädgården eller på vägarna för att få bort småstenarna samt jämna ut påfört grus med. De allmänt förekomman räfsorna av fjädrande ståltrådar i st.f. pinnar begagnas väl mest av villaägare vid arbetet i trädgården. Så förekom ett slags räfsor med långt, rakt och kraftigt käl samt med centimetertjocka pinnar av trä. Man kunde i st.f. sådana pinnar slå in 4-tumsspikar. Sådan räfsa hade man att ansa t.ex. trädgårdens gångar med eller grusplanen framför boningshuset. De var arbetsbesparande, robusta verktyg till nämnda arbeten och billiga, ty det fordrades inte så stor träkunnighet att göra sådana räfsor eller kanske vi ska säga krattor i stället.

Till en alskafträfsa hörde som förstärkning också en s.k. bäge. Härigenom fick skaftet en förbindning på två punkter till med kålet: skaftet satt fast i mitten, sedan bägen med sina bägge ändar, en på var sida om skafthålet i mitten, cirka 15-20 cm från detta. Bågen skars till av en centimetertjock ekgren till en remsa av 5-6 mm tjocklek. Eller också kunde man skära till bågen av en enestam av lämplig tjocklek. huvud-
9.

saken var att träet var böjligt och samtidigt starkt. Ek var det vanliga träslaget. Man stämde två hål i kälet för bågändarna som ovan sagts, och genom skaftet även ett hål, varigenom bågen trädde, cirka 20-25 cm från kälet. Såväl i skaftet ~~XXXX~~ som i kälet fästes sedan bågen, sedan den inriktats, med kardnubbar underifrån, och i och med detta var alskaft-räfsan färdig i det närmaste. Återstod bara att pryda med utskärningar och målning. På senare åren såg jag även bågar av ståltråd, men stabiliteten såväl som utseendet blev mindre lyckade, men det gick lättare att göra det på detta sättet.

Den gren som skulle bli en räfsbåge, skars av i lämplig längd och böjdes ihop samt bands i det läget med ett snöre, sedan grenen först skalats. Så fick den torka väl, varefter den skars till samt putsades väl. Därefter var den färdig att passas in i räfsan. För att böjningen skulle bli perfekt i de skarpaste kurvorna, gjorde man med stämjärnet ett par genomslag ytterst i de tvära kurvorna på båda sidor av skaftet, till ett par mm:s djup. Det kan påpekas också angående kälet, att det var utsågat och inte växt krokigt. I ändarna av kälet ville det gärna spricka, men då slog man på ett smalt bläckband eller snodde om ståltråd.

10.

Några speciella ställningar för bågämnet annat än som förut nämnts att man böjde ihop ekgrenen samt band ihop med ett snöre, känner jag inte till, och för övrigt behövdes ingen annan anordning för att böja en så smal träddel. Beträfande räfsornas konstruktion, så har de i mitt minne behållit sitt utseende och konstruktion, varför det kan antagas, att desamma redan för en 70 år sedan hade nått sin fulländade form och höjden av funktionella egenskaper.

DEKORATION.

När det gäller räfsorna i den här trakten, så var långt ifrån alla dekorerade. Såväl alskäft- som granskafträfsor såldes såväl utan målning som utskärningar, men i regel var de förra ibland både utsirade med karvsnitt som även målade från bågisättningen och till kälet, men de senare var alltid omålade. Även bågen var målade, om alskäftets nedre del var detta. Kälet var varken målat eller tjärat, då ju virket i alla fall höll ut alskäftet, och inte heller försett med något karvarbete. Som enkel och prisbillig räfsa var granskafträfsans främsta egenskap att vara stark och oöm i användningen och ett redskap för karlar, vars pryglar sällan försågs med några extra uppfiffningar. Möjligen kunde den

11.

då tjäras för att motstå röta, särskilt då tapparna, som satt fast i kålet. Men allmänt var det inte, vi hemma på gården i Fåglasjö gjorde det aldrig. Skulle tapparna brytas av, så var det en lätt match att "skäfta" om den, d. v. s. göra nya tappar (skäfta kommer av skäft, sätta på nytt sådant, t. ex. på en yxa eller hacka).

Rörande färgsättningen på alskafräfsor så har jag bara sett dem i två färger: rött och blått. Huruvida en viss färg skulle uppfattas som något slags "fabriksmärke" för räfsmakaren (det fanns gott om sådana i bygderna förr, både amatörer, som gjorde åt sej själva, samt andra, som hade till yrke att göra för avsalu, antingen till en handlare eller för avyttring i byarna genom att han själv skötte försäljningen). Däremot kan man antaga, att den professionelle räfsmakaren fann röd färg snyggast, medan andra tyckte den blå var vackrast och därför målade räfsorna blåa. Om det skulle utmärkas på räfsan, vem som tillverkat den, så kunde detta ha skett genom att skära in ett bomärke. Jag har emellertid inte sett något sådant på de räfsor vi hade i mitt hem.

När färgen bleknat på alskaftade räfsorna, brukade bonden måla om dem med samma slags färg som den ursprungliga. Färgen var konserverande
12.

och inte bara till "lyst", och då ale är ett träslag, som lätt tar röta, torde ommålningen ha varit berättigad eller nödvändig också i det avseendet. Skäkteträ och spinnrockar målades, likaså träskor för innebruk, och vagnar och käلkar samt jordbruksredskap av trä insmordes med trä-tjära för att stå emot tidens tand så länge som möjligt. Räfsornas käl samt nedre delen av skaften var alltid utsatta för fuktighet vid användningen, varför det frestade på trävirket, men man var rädd om räfsorna, som alltid ställdes i skjul eller hängdes opp i ett träd osv för att inte bli utsatta för regn. Min ägandes alskafträfsa var originalmåla i rött, och jag har målat om den ett par gånger i samma färg under den tid, jag haft den. Även lieorven målades i någon gräll färg, mest rött, för att konserveras samt för att få ett glatt utseende.

Att räfsor av ale till skaft kunde utgöra present från fästmannen till den utvalda flickan hände säkert i gamla tider men inte som jag minns. Jag hörde emellertid dylikt omtalas, likaså att presenten till fästmän kunde utgöras av träskor, skäkteträ, spinnrock osv., allt fint gjort samt målat, ofta med flickans initialer samt årtalet. Det var väl ganska sällan som en yngling var kapabel att göra de här föremålen,
13.

själv, varken träarbetet eller målningen, utan beställdes sakerna först hos snickare-svarvaren, och därefter gick man till en bondmålare, som ej blott utförde grundmålning utan också kunde utsira med rosor och snirklade bokstäver och siffror. Bakredskap - grissla, spade och kvast - kunde även vara fästmansgåvor, likaså ett klappträ, en skära eller en "risbit" - den senare att använda vid lövtäkten - med utskurna karvsnitt men inte målning på klappträ. Min i början av denna artikel omnämnde räfsmakaren Galle på Målen försåg oftast risbitskaften samt räfsor med karvskårer i stil med vad som förekommer på de gamla s.k. munkstolarna.

OLIKA SLAG AV RÄFSOR.

De olika slagen av räfsor och deras användning har förut anförts, och de brukas än i dag på våra små bondhemman på samma sätt som förr, jämsides med häst- och släpräfsor, dock naturligt nog icke i samma utsträckning som före maskinräfsningens tid. Att bära hö med räfsa förekommer vid stackning, då man samlar upp ett fång med räfsan, som hålls i höger hand, medan vänster håller hötappen underifrån. Även när man räfsat rent efter en stack eller lassat en trave eller krake säd på lasset, tar man det uppsamlade höet eller stråna på antytt sätt och tillvaratar.

14.

Till nämnda räfsningar brukade man vanligast de billiga granskafträfsorna, som var starka och tålde att handha bättre än bågräfsorna, men man såg sällan dem i händerna på fruntimren. De hade inte så grova händer som karlarna och kunde lätt få spetor i fingrarna.

De med höga hjul och krökta stålpinnar försedda hästräfsorna började införas på de större gårdarna för omkring ett 50-tal år sedan, men på de mindre hemmanen ute i socknens utkanter med i regel bara stenfyllda åkerbitar dröjde de till för ~~25~~ 10-15 år sedan, och än finns det smågårdar, som räfsar allt för hand och alltså ingen hästräfsa har. Då man inköpt hästräfsa, såg man dem användas både vid slåttern samt för att räfsa stubb på sädesåkrarna. Där man hade stora mossmarker var sådan räfsa ett mycket arbetsbesparande redskap, men räfsningen blev knappast så väl utförd som vid handräfsning. Orsaken till att man köpte hästräfsor var också den, att det blev brist på kvinnlig arbetskraft, så att karlarna måste sköta om det mesta även av räfsning. Sådan utveckling har även skett på andra arbetsområden inom lantbruket, t. ex. mjölkning, där nu alla större och medelstora hemman installerat mjölkningsmaskiner.

De nämnda hjulräfsorna användes fortfarande vid sidan om handräfsorna.
15.

Släpräfsor samt räfsor att vända höbredorna med kom senare än hästräfsorna - de med höga hjul av amerikansk typ - men finns nu på många av gårdarna, där man på grund av brist på arbetskraft måst införa maskiner i stället. De flesta av dessa maskinella räfsor var avsedda för endast en häst, liksom de flesta av slätter- och skörde-maskinerna - de senare för det mesta bestående av slättermaskinen plus avläggare, alltså inte självbindare. Den sistnämnda kom först på de större jordbruken men blev sedermera vanliga även på medelstora gårdar. Nu har de s.k. herrgårdarna skördetröskor, som även på enstaka hemman kan ses i arbete där.

TILLVERKNING.

Som redan i korthet nämnts så sker anskaffningen av handräfsor av både båg- och klyvskafträfsor nu som tidigare antingen genom beställning hos en snickare, inköp i någon lantmannaförening eller handelsbod, eller också tillverkas den direkt av bonden, som är lite träkunnig av sej. Kringföring av räfsor i byarna har däremot nu upphört. Räfsor är trots ~~att~~ att vi lever i maskinåldern en efterfrågad artikel, som inte kan undvaras på någon gård eller torpställe, och bågräfsorna dominerar nu som tidigare. Även villaägare med gräsmattor använder hellre en lätt

16.

bågräfsa än de dyrare ståltrådspinne-krattorna, n.b. om det går att anskaffa en dylik. I affärerna går det näppeligen, men ute i byarna finns det måhända möjlighet att få tag i en hos en bysnickare.

Tillverkningsförloppet känner jag till i stort sett: en bågräfsas tillkomst var som följer. Till skaft var det kvistfritt ale ur en bräda eller planka av $1\frac{1}{2}$ tums tjocklek. Ur den klosågades ut en fyrkantig stav $1\frac{1}{2}$ x $1\frac{3}{4}$ tum, som sedan kapades till den vanliga längden samt hyvlades rund och formades smalare mot ytteränden. Nedre delen till c:a 12-15 tum var fyrkantig samt fasades och försågs med tapp att passas in i kälet, och c:a 12 tum från nedre änden stämdes ett hål för bågen. Sen var det huvudet eller kälet, som sågades ut av en askbräda efter en mall, hyvlades och putsades, försågs med hål för skaft och två hål för bågens ytterändar. Tjockleken på kälet var något större än dess bredd, detta därför att man skulle kunna stämma hålen utan att kälens styrka blev försvagade samt för att även pinnarna skulle sitta stadigare. Kälets ändar rundades lite, ~~i ändarna~~. Hålen för pinnarna borrarades med vanlig spikborr av lämplig storlek med hjälp av borrarväng - att "svojla" d.v.s. bränna hål med en glödhet järnten var i min barndom och senare 17.

en föråldrad metod. Men jag minns att far, när han gjorde selpinnar, brändehålen för skinnremsan med svojlen, såvida han inte hade "vricken" - en liten handborr - till hands. Hade man inte askbräder kunde det gå att klyva en 4-tums askklump mitt itu samt hugga till samt hyvla till lämplig tjocklek samt rita och såga ut kålet, men detta sätt tog längre tid samt var mer ansträngande.

Livslängden på en räfsa var beroende av tre orsaker: dels var det räfsans kvalitet i fråga om förfärdigande samt virket, för det andra hur den hanterades och i tredje fallet dess vård. Var man slarvig under räfsningen på tuvig och hålig mark ute i ängarna, var det snart att bryta sönder kålet eller skaftet vid fästet. Vården var viktig: räfsan borde aktas för att stå ute i regn och alltid hållas torr i något skjul eller hängas under takskägget på lagårdsväggen. Och ett fjärde moment och icke minst avgörande: hur mycket räfsan användes årligen. Den kunde hålla bara ett par-tre år men också mångdubbelt längre tid. Nu för tiden handräfsas det mindre än förr, varför livslängden fördenskull för alla slag av räfsor utökats väsentligt. När man räfsade på ställen långt från gården, brukade man ha med en reservräfsa för alla eventualiteter.

18.

Likaså, som förut omnämnts, kunde den omtänksamma räfskärningen ha med några pinnar i reserv, event. en kniv för att i värsta fall skära till en eller annan pinne av någon färsk trädgren.

Vi hade i vår sjö, Fågeln eller Fåglasjö-sjön mycket fräken vid stränderna, och varje gård hade sitt stycke fräken slåtter, vars storlek varierade efter hemmanstal, d.v.s. mantal. Var gården en fjärding t.ex., hade den dubbelt så stort stycke fräken slåtter som åttingsbonden hade. Att räfsa opp fräkenet dels på den torra strandremsan nära vattnet och även ute i vattnet användes alltid granskafträfsor. Den mejade fräkenen ute på djupare vatten flottade till stranden samt räfsades opp på torra land, varifrån man på s.k. draga, gjord av stänger, eller på stora lövruskar av björk, lastade med fräken, sedan drog opp "sjö-höt" långt opp på laggen samt breddes för att torka. Att mocka ut gödsel med hade vi aldrig träfsor, därtill brukades träspadar, och att mylla rågen med på "brännan" användes krattor, beskrivna förut i svaret på denna lista.

INKÖP.

Detta ämne har jag i förbigående besvarat under någon annan avdelning. Åtgången av träfsor var stor i äldre tid, då man hade mycken slåtter, 19.

som man kan kalla naturlig, d.v.s. ängar, kärr och mader samt sjöslätter. Numera finns det knappast någonstans i vår socken där ängshö tillverak-
tages eller från andra naturliga slättermarker, ty nu har man förvand-
lat ängar m.fl. till betesvallar, varför en räfsa håller mycket längre
än förr. Rörande kostnaden för en räfsa med alskraft, så var priset t.ex.
på 1890-talet 1:50 kr., för en med granskraft halva den summan. För ett
30-tal år sedan var priserna oppe i det dubbla, men hur det nu är kän-
ner jag inte. En räfsmakare kunde tillverka en alskraftad räfsa per dag,
medan han hann med två av grane på den tiden. Och då han släppte till
virket själv, så blev det ungefär 1 kr. om dagen i ren förtjänst, vilket
i det första exemplet - för en 70 år sen - var en normal dagspenning,
då man höll sej med mat själv. Och beträffande alla redskap värderades
egenskaperna så, även för räfsorna: 1) stark, 2) hållbar 3) ändamålsenlig,
4) lätt och 5) vacker.

Småbönderna, som var träkunniga, sysslade under vintrarna mycket med
hemslöjd, t.ex. möbeltillverkning för försäljning samt förfärdigande av
diverse redskap av trä, antingen för eget bruk eller till någon granne.
Det var räfsor och orv, det var årder och harvar, vagnar och kälkar och
20.

diverse reparationer av träredskap, både för egen del och åt grannar.

Rörande priserna på räfsor, som relaterats ovan, var de något högre om man köpte i handelsboden, kanske en tolvskilling, men det hände även, att det var samma pris där som om man köpte direkt av tillverkaren eller av en kringvandrande försäljare. Till handlaren levererades räfsorna i större partier, och då kanske tillverkaren fick lämna dem något billigare, så att handlaren sedan kunde hålla det pris, som räfsor betingade vid direkt beställning av räfsmakaren.

Så var det angående ägaremärke på räfsan: någon ägare skar väl in ett märke, så att hon kände igen sitt redskap, men för det mesta blev det väl inte utfört, man hade säkert något annat kännetecken på räfsan, så man inte tog miste, om än flera sådana var uppställda tillsammans.

KONSTEN ATT RÄFSA.

När det gäller greppet eller fattning av en räfsa, då man ska börja arbeta, så var det på två sätt, som fattningen om skaftet kunde ske. En hand måste givetvis vara oppetill samt en längre ner på skaftet. Det kunde ske så, att höger hand var upptill och vänster nedtill eller också tvärtom. Somliga personer, däribland jag, räfsar med höger hand längst
21.

upp, medan t.ex. min hustru gör precis tvärtemot. Den som har höger opp på räfskraftet fattar också skaften på andra redskap på samma sätt, såsom på yxa, hacka, spade osv., och den som gör tvärtom beträffande räfsan, fattar också de andra nämnda redskapen likadant. Och jag har lagt märke till, att då man åker spark, står jag med vänster fot på vänstra meden samt sparkar med högra foten, medan den som fattar räfsan och andra skaft med vänster hand opp, står på sparkens högra med med högra foten samt sparkar med den vänstra. Vid cykling står jag på vänster sida, då jag stiger på, medan t.ex. min fru, som är min motsats vid räfsfattningen, står på cykelns högersida vid påstigandet. Nu går det att utföra räfsningen samt fatta andra redskap på rakt motsatt sätt, som man är van, men det går bättre om man gör det på det sätt, som man vant sej vid.

Bondbarnen fick tidigt lära sej att hantera såväl lie som räfsa, och redan i 7-8-årsåldern ville de vara med och försöka sej som slåt-tare eller räfserska. Pojken gjorde då sina misstag, högg i sten eller i jorden med sin lie, och flickan bröt av pinnarna i räfsan titt och tätt. Men det är ju av misstagen man lär, och så småningom hade tekniken lärts in, och så gick arbetet allt bättre och bättre. Men i fråga om

22.

räfsning,likseom när det gällde andra sysslor,så var somliga skickligare med räfsa resp. lie osv,och en och annan blev mästare i sitt fack.En verkligt snabb och säker räfskäring - från 20 år och uppåt - lade åt lagom hårt mot marken,var lätt på handen alltså,utan att slarva ifrån sej,d.v.s. lämna efter sej något hö eller strå,och dessutom ta snabba tag och undvika att bryta av pinnar eller käl.Man kunde se,när det var en flock räfserskåor samtidigt i arbete,vilken eller vilka,som tillhörde den verkliga eliten inom sin gren.Tävlingsmoment var väl inte inlagda i räfsningsarbetet,men var det många i farten,både slåttare och räfserskor,t.ex. på en stor mad eller insåning,där karlarna "gick skår",då märktes det vilka av käringarna,som var hurtigast och hack i häl på slåttarna.Vid madslåtter brukade det vara en räfserska för 2-3 slåttergubbar,medan i ängarna en räfskäring hann med arbetet efter 5 karlar.Och på vallar,där ingen räfsning i egentlig mening fordrades,fick räfserskan endast "slå ut",d.v.s. laga så att gräset blev utbrett jämnt till torkning och ingen räfsning i breda erfordrades eller renräfsning.Om karlarna inte skyndade på utan räfskäringarna kom inpå dem,så hette det att slåttarna skulle"få smaka räfsskaftet på häsorna".Och om slätt-
23.

bornas sätt att klara slåtter och räfsning hade man inga höga tankar bland skogsbygdens folk. Det var väl ingen konst att vare sej slå eller räfsa, när marken var slät som ett golv. Då skulle de vara med i ängarnas s.k. drängagråtar med sten och tuvor, där fick man lära sej den verkliga konsten att sköta räfsa och lie.

Det väl utförda räfsarbetet sattes det högst värde på i vår ort, d.v.s. att första budet hette "att räfsa rent", ta vara på vart strå. Ty man hade inte så vidlyftiga slåtterängar eller andra lokaler med höslåtter, så man måste både slå väl efter jorden samt ta opp varje strå.

Räfsningen var ett verkligen tröttande knog, antingen det var tunt med gräs eller "breslatjockt". Visserligen blev man så småningom tränad, men de första dagarna i löv- eller gräsräfsningen blev det värk både i händer och armar. Och blåsorna i händerna kunde ofta vålla svåra smärtor, särskilt för de unga flickorna, som inte så mycket sysslat med det här arbetet och hade "frökenskin" på nävarna. Man hittade emellertid på att gardera sej mot event. blåsor genom att redan från början använda sej av vantar eller handskar. Men dessa var för varma i regel, var-
det syddes svala vantar, som täckte handflatan men inte fingrarna, av

bomullslärft, ofta ~~dast~~sydda vid nedre kanten av blusärmarna, så att man inte tappade vantarna. Sådana blusar plus fastsydda vantar användes också vid upptagning av säden, som kunde innehålla t.ex. åkertistel eller andra ogräs, som stacks.

ANVÄNDNING.

Ett redskap, som man är van vid, arbetar man alltid bäst och lättast med, det gäller väl genomgående i alla yrken, sålunda också för en räfskärning. När man skulle ut på slätter, letade räfserskorna alltså ut var och en sin räfsa, liksom karlarna grep sina resp. liar. På en bondgård fick gårdsägaren hålla såväl hustrun och döttrarna och event. pigor med räfsor, och på en herrgård fick pigorna slita gårdens redskap, medan statarkäringarna slet sina egna räfsor.

Jag har förut beskrivit lövräfsningen på våren i slätterängarna, men jag vill tillägga, att även karlarna hjälpte till, inte med att räfsa men plocka opp stora grenar, som brutits och fallit ner under vintern samt dessutom röja opp genom att hugga bort lågtväxande grenar på träden samt en del småbuskar. Sådant ^{de} bar de undan och la i en hög för att sedermera köra hem det till "vekasten", där det höggs opp till bränsle.

25.

Och de stora högarna med torrt löv, "ualöv", körde man hem samt använde att strö i svinstia och fårkätte, där det blev bra bäddar för djuren, och när lövet trampats ner blev det prima gödsel av blandningen.

Var det glest med gräs, som i ängar och på mader, räfsades gräset till lagom tjocka bredor, och räfsåerskorna fick då lov att bära ihop till bredan. Dett gjorde de med räfsan: ett fång samlades opp, hophållet under med höger eller vänster hand samt upptill med räfsan, som hölls nere vid bågen med vänster eller höger hand, beroende på om räfserskan var van att hålla höger eller vänster hand upptill på skaftet vid arbetet. När gräset sedan torkat i bredan på översidan, vändes det med en räfsa, vanligen granskafträfsa, på förmiddagen samt stackades sen mot kvällningen, om det var uppehållsväder hela dagen. Eller kördes det in direkt till slindren. Hade man långt att köra till ängen eller maden, stackades höet samt kördes in vid lämpligt tillfälle, så vida man inte hade ett "mahus" (hölada) i ängen eller maden, då man med en "boja" (båga) helt enkelt bar in bredorna resp. stackarna ("kuarna") i mahuset. Detta var oftast byggt av runda stänger samt knutat i de fyra hörnen, försett med halmtak eller tak av ~~xxxx~~ granstänger med undertak av kanske näver.

26.

När man "rev ihop" bredan, när den var torr, för att köra in höet eller "kua" det, gjorde man det med räfsan rätvänd, sedan kom en annan med hö-tjuga, för länge sen bestående av en tre- eller fyragrening grej, gjord av en björktopt, senare med tjuga ("tjyva") av järn med skaft av trä, med två eller tre horn, eller också använde man en vanlig grep med 4-5 horn. Man tog alltså till varierande redskap, som fanns tillgängliga, och att skjuta ihop höhögarna med räfsan avigvänd kunde även förekomma, alltså med kälet först, men också brukades att använda räfsskaftet för samma ändamål, riva ihop höbredorna för att sedan med tjuga lassas i häcken eller läggas opp i stackar, varefter när grovgörat med stacken var färdigt, kamma löshöet runt ikring ovanifrån ner till marken, och det avkam-made lades sist oppe på toppen samt trycktes ihop med tjuga och räfsa. Där bredan legat var efter lassning eller stackning väl renräfsat. Och som tidigare i denna artikel skrivits, så användes fortfarande räfsor vid sädesbärgning, dels för att räfsa stubben, dels att räfsa rent vid ilassning av krakar eller travar eller "gubbar". Däremot har inte räfsa använts vid avskärning av säden.

27. Vid såväl slagtröskning i äldre tid som tröskning med stiftverk